

תקשור באמצעות מחשב לחרש אילם בשבת

הרב שלמה אזואלוס

לע"נ מרדכי בנימין ציוני ז"ל בר שרה תחי'
משה בנימין בר רחל ז"ל
יוסף ללוש בן שמחה ז"ל

ראשי פרקים:

- א. הצגת השאלה
- ב. מבוא לתשובה
- ג. הבהרות טכניות להבנת מנגנון המחשב המיוחד
- ד. הצדדים ההלכתיים הדורשים עיון
- ה. עצם החיוב במצוות לחרש אילם
- ו. איסור כתיבה בשבת ורישום ביד ובמחשב
- ז. טלטול המחשב ודיני מוקצה
- ח. גדרי חולה שאין בו סכנה "ומקום צורך גדול"
- ט. סיכום להלכה ולמעשה
- י. דברי חזוק והערכה

א. הצגת השאלה

לכבוד: הרב שלמה אזואלוס

אני נכה הפגוע בארבעת הגפיים.

זכיתי בשנים האחרונות להדריך נכים במועדון "בית הגלגלים". הפעילות של הקבוצה מתקיימת אחת לארבע שבתות, למשך שבת שלמה. מטרת הפעילות היא, לתת חופש לנכים ולהוריהם אחת למספר שבתות. במשך הפעילות אנו מנסים לתת לחניכים הרגלי חיים נורמליים, כגון: עצמאות, הרחבת תחומי עניין וכו'. השנה הצטרף לקבוצה חניך חרש אילם. חניך זה, בר דעת, לומד בבית ספר רגיל, עולה בחוכמתו עלי ומתקשר באמצעות מחשב. התקשורת מתבצעת אך ורק באמצעות המחשב. החניך כותב על המחשב, את הדברים אשר ברצונו לומר ומשיבים בדרך זו. דרך תקשורת זו, נוחה, מהירה ונחשבת עד מהרה לדיבור רגיל.

אני פונה אליך במספר שאלות:

1. האם מותר לי לדבר איתו בשבת באמצעות המחשב?
2. כאשר יש לכל הקבוצה שיחה משותפת. האם מותר לכתוב לו את הנאמר בה?
3. אני לא יכול באופן אישי לכתוב לו (עקב מגבלות). האם מותר לי לבקש ממישהו אחר לכתוב עבורי?
אשמח לקבל תשובתך וללמוד מתורתך.
- קבוץ בעמק בית שאן -

ב. מבוא לתשובה

לידידי ומכובדי, איש חיל רב פעלים, גיבור כח עושה דברו, עוסק בצרכי עמך ישראל במסירות נפש ואמונה, בעוז וגבורה ותעצומות הרוח, עושה מלאכתו, מלאכת שמים נאמנה, אינו מתרגש ממגבלותיו בבחינת "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה" ומשתדל בכל כוחו להעניק ולהטיב, ולהידבק במידותיו של בורא העולם הטוב ומטיב לכל, יקירי מר.....היו, עמק בית שאן, נועם ה' עליך!
הגם שהשבתי על מכתבך מזה כחודשיים בקצירת האומר, אמרתי תן לחכם ויחכם עוד, וקרבתי אל הקודש פנימה, לראות את המראה הגדול, ולנחות לעומקא דדינא, וזה החלי בעזרת צורי וגואלי. כדי לחדד את תמצית שאלותיך, אחלק אותן לשלושה ראשים וכדלהלן:

- א. האם מותר לחרש – אילם לתקשר בשבת באמצעות מחשב?
- ב. האם מותר לאדם אחר, לסכם לו את תוכן שיחות ודיוני התרבות?
- ג. האם מותר לבקש מאדם אחר לעשות זאת עבורו?

ג. הבהרות טכניות להבנת מנגנון המחשב המיוחד

המחשב, לפי התאורים, תלוי על החרש אילם, מופעל על ידי סוללות עוד מערב שבת, מציג ארבע שורות של מילים שנעלמות ומתחלפות ללא הרף בבוא המילים החדשות, המחשב שומר בזכרונו עשרים שורות לזמן מסויים, אולם התחלופה משנה את תוכן ללא הפוגה.

הספרות והאותיות אינן מאירות, אלא מופיעות בצבע כהה.
במחשב אין נורות חיווי, חוטי להט או גופי חימום, היכולים ליצור בעיה של הבערה שהיא כידוע איסור מדאורייתא שהשלכותיו הן לחומרא.

ד. הצדדים ההלכתיים הדורשים עיון

בשאלה זו, בבואנו להקיפה מכל צדדיה, ניאלץ להתייחס למספר מושגים שמבצבים אגב אורחא מתוך ההתבוננות, נתמודד עם נושא החרש אילם בספרות חז"ל ועל התפתחות התחום בתקופתנו, גדר איסור כתיבה בשבת בעט ובמחשב, הגדרת חולה שאין בו סכנה, גדר "במקום צורך גדול", טלטול המחשב בשבת ועניין מוקצה, על כל אלה ננסה להביא הגדרות ולהאיר את הדרך בה נלך ולהבהיר את המעשה אשר נעשה. וכדלהלן איש על מחנהו ועל דגלו.

ה. עצם החיוב במצוות לחרש אילם

עניין החרש-אילם מצא לו כר נרחב במקורות חז"ל והוא החרש שדיברו בו חכמינו בכל מקום, והוזכר במסכת תרומות (פרק א', משניות א'-ב'): "חרש שדיברו בו חכמים בכל מקום, שאינו לא שומע ולא מדבר..." והפירוש מפני שאינו בר דעת וכך הגמרא בחגיגה (ב' :) : "ואת שאינו לא שומע ולא מדבר...ופטורים מכל המצוות שבתורה..." והרמב"ם מוסיף בהלכות אישות (ב', כ"ו) שהמושג ההפוך לחרש הוא פיקח ועוד הניף ידו להגדירו כך בהלכות עדות (ט', א') ובלכות חגיגה (ג', א') ועוד שם (בפרק ב, א), כמו כן אין החרש מצווה באיסורים, ואין בית דין מצווים להפרישו מאיסורים [יבמות קי"ד], הוא אינו בר עונשים, ואף אינו צריך לעשות תשובה לכשיתפקח, וכן אין הבדל בין חרש מלידה לחרש לאחר לידה [שולחן ערוך יו"ד סי' א', ש"ק שם סקכ"ב] ודוגמא אחת רלוונטית לעניינו מצינו בהלכות שבת שמקורם בגמרא דשבת (קנ"ג):

"מי שהחשיך לו בדרך בערב שבת והיו אצלו מעות יכול לתיתם לחירש..."

וכן נפסק בשולחן ערוך אורח חיים (רס"ו – ד', ה').

אולם בדורות האחרונים, רבים מגדולי הפוסקים בראותם את התפתחות שיטות הוראה והשיקום לחרשים-אילמים, ובמציאות של בתי ספר שמצליחים מאוד בהקניית ידע והשכלה עם יכולת מזהירה לשלבם בחברה סברו כי הנתונים השתנו, ומעתה אין להגדיר את החרש כחסר-דעת, הלא עינינו רואות כי הוא מתבטא בכתב בתבונה רבה ומגלה כשרונות רבים אשר לפעמים עוברים את הישגיהם של "הפיקחים", ואם כך ישוב דינם להיות כפקחים לכל דבר בין להקל בין להחמיר, וכך סברו בעל שו"ת דברי חיים (ח"ב אהע"ז סי' עב-עג), וכן בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' ק"מ), הריעב"ץ בסידורו, הלכות קריאת התורה (ס"פ), שו"ת בית שלמה (אורח

חיים סי' צ"ה), שו"ת מהרא"ש (סי' י"ד), שו"ת מנחת שלמה (סי' ל"ד) ושכן הסכים עימו הגרי"ש אלישיב שליט"א (מוריה מאמר נ"א) ועוד... ודברים מעין אלה כתב הרה"ג עובדיה יוסף בשו"ת יחווה דעת (ח"ב סי' ו'), וכולם כאחד ענו ואמרו שדין חרש בתנאים החדשים כפיקח החייב במצוות! ועוד לפי תאורך הבהיר שמדובר באדם מפליא בהשגותיו, אין לנו אלא להתלות באילנות הגדולים, הני אשלי רברבי, ארזי הלבנון אשר שורשיהם עמקו מאוד! דא עקא לא נוכל להתעלם ממוגבלות מיוחדתנו וצרכיו הגדולים לתקשר עם העולם החיצוני, ודבר זה ללא ספק יפתח לנו צוהר לעורר קולא בתפיסתנו ובהכרעתינו ההלכתית להלכה ולמעשה.

ו. איסור כתיבה בשבת ורישום ביד ובמחשב

אודות הכתיבה בשבת נשתברו יערות של קולמוסין ונשפכו נחלים של דיו, ועולם ההלכה על ראשוניו ואחרוניו הניפו ידיהם על העליונה לדון בעניין, ותמצית דבריהם מל"ט מלאכות של המשכן, שאחת מהן היא הכותב דבר המתקיים, כפי שעשו על הקרשים של המשכן שכדי שלא יתחלף סדרם סימנו אותם והיתה כוונתם שכתב זה יעמוד ימים רבים, וכלשון המשנה במסכת שבת (קג:):

"הכותב שתי אותיות בשבת...חייב"

וכן פסק הרמב"ם בהלכות שבת י"א-ב, וכל זה איירי בדבר המתקיים, כי בהמשך המשנה (בדף ק"ד:):

"כתב במשקין במי פירות באבק דרכים...וכל דבר שאינו מתקיים פטור..."

ובתוספתא שם (פרק י"ב הלכה ה'):

"כתב...בדם בחלב על עלה ירקות ועל כל דבר שאינו של קיימא פטור..."

וגם לעניין גיטין הוזכר הדבר במשנה דגיטין (י"ט):

"בכל כותבים בדיו בסם...ובכל דבר שהוא של קיימא אין כותבים לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו מתקיים..."

וזה לשון הרמב"ם (הלכות שבת י"א-ט"ו):

"אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד כגון דיו...ויכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו...וכן אין המוחק חייב עד שימחוק כתב העומד מעל דבר העומד"

עכ"ל ודברים דומים כתב לעניין גיטין [ראה הלכות גירושין ה'-י"א].

ולמעשה לרוב הפוסקים גם אם יתקיים לשבת אחת, אין דינו כמתקיים ולכן כל איסור הכתיבה במחשב נראה לכאורה כדבר שאינו מתקיים הן מצד מצע הכתיבה והן מצד הדבר הרושם שאלה רשמים שאינם בני קיימא ופעולת הכתיבה נותרת איסור דרבנן בלבד ולא דאורייתא אולם עדיין המחשב מופעל על ידי סוללות ונצטרך להתמודד עם בעיית החשמל אם הינה הבערה.

בדעת החזון איש מצינו שהוא משהו את פתיחת המעגלים החשמליים לאיסור בונה שהוא איסור דאורייתא, אולם במחשב שלנו כל הפעולות של לחיצות על מקשים והתצוגה על גבי המסך אינה מתקיימת והוי בניין שאינו של קיימא והאיסור יהיה מדרבנן בלבד!

בעל "הבית יצחק" השווה את המעגל החשמלי לדין מוליד ריח, אולם גם הוא יסכים כי במקום שהריח מתנדף אין דין מוליד, וגם לדידו בעניינו ישאר לפנינו רק איסור דרבנן!

וכך היום הנחו גדולי ישראל להעדיף בבתי חולים שימוש במחשבים ובמחשבי כיס (לחישוב כמויות תרופות לחולים) מאשר להשתמש בעטים ומרשמים כתובים ידנית.

ועתה הרחיב ה' לנו, מאחר וכל האיסורים הנותנים לפנינו הם דרבנן שיאפשרו לנו בהמשך לדון להקל בתנאים מסויימים.

ז. טלטול המחשב ודיני מוקצה

נפסק בשולחן ערוך (סי' ש"א-א):

"כל היוצא בדבר שאינו תכשיט ואינו דרך מלבוש...חייב"

אולם שם בהמשך בסעיף י"ז:

"חיגר שאינו יכול לילך בלי מקל מותר לילך בו אפילו אינו קשור בו..."

והגרש"ז אוירבך זצ"ל השווה משקפיים לקמיע של מומחה שהתירו לצאת בו בשבת וכן נטו פוסקים רבים להתיר מכשיר שמיעה וכן הסכים על ספר "לב אברהם" בסוגיית מכשיר השמיעה, וכן "המנחת יצחק" התיר משום שהוא עלול להסתכן בדרכים, וכן הביא בעל הציץ אליעזר במאמרו בנועם (חלק ב' עמוד קכ"א), וכן הסכימו שאין איסור מוקצה בדבר הערוך ומוכן בערב שבת.

ועתה המחשב התלוי על החניך שמשמש גם לדיבור גם לשמיעה לא יהיה פחות חיוני ממקל, משקפיים או רק מכשיר שמיעה.

לענין מוקצה מחמת חסרון כיס מצינו בשולחן ערוך (סימן שח, א):

"כל הכלים ניטלים בשבת חוץ ממוקצה מחמת חסרון כיס...כיון שמקפידים שלא לעשות בהם תשמיש אחר, אסור לטלטלו..."
 אך בהמשך הובהר:
 "אם ייחדו מוקצה מחמת חסרון כיס מבעוד יום לשימוש קבוע...מותר לטלטלו..."

המורם מכל אלה, שהתנאים במקרה שלנו מתקיימים כי המחשב הוכן ויוחד עוד מבין השמשות אין בעיה של טלטול כפי שאין בעיה של מוקצה, וכל אלה עוד בטרם הגדרנו את מצבו הבריאותי והגופני של החניך חרש אילם.

ח. גדרי חולה שאין בו סכנה "ומקום צורך גדול"

הצלת החולה שיש בו סכנה הוגדר בהרחבה בספרות ההלכתית ומקור המושג בתורה (ויקרא י"ט, י"ב):

"אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"

חז"ל (יומא פ"ה) דרשו: "ולא שימות בהם", ולמעשה חולה שיש בו סכנה לרוב הפוסקים דחוייה היא השבת אצלו ומותר לעשות כל דבר אפילו איסור דאורייתא על ידי ישראל, אולם חולה שאין בו סכנה הותרו איסורי דאורייתא על ידי גוי בלבד, ואיסורים דרבנן הותרו גם על ידי ישראל.

מקור הדין בגמרא, מסכת שבת (קכ"ט), ונפסק ברמב"ם (בהלכות שבת פרק ב') וכן הובאו בשולחן ערוך (שכ"ח, י"ז), ובמשנה ברורה (שם ס"ק, מ"ז), והיטב סיכס דבריהם כמין חומר בעל שמירת שבת כהלכתה (בפרקים לג, לד), יעויין שם, אולם גם גדר חולה שאין בו סכנה מוגדר היטב הוא בפוסקים, ומדובר במצב שכרגע אינו מסוכן אך מחוסר טיפול נאות או התייחסות זהירה עלול המצב להתדרדר, ואני בענייני התקשיתי להכניס חניך זה לאחד הקריטריונים של חולה שאין בו סכנה, כי סוף סוף נכות אינה נתפסת אצל חז"ל כמחלה אלא כמצב סיעודי עומד, שאין צופים בו ב"ה התדרדרות.

אולם שמעתי ורווח לי מפי עמיתי וידיד נפשי הרה"ג שלמה רוזנפלד שליט"א בשם הרב רוזן שציטט את הגרש"ז אוירבך זצ"ל שהתיר קלנועית לאישה קשישה מוגבלת בשבת למרות שלא היתה חולה, באשר אלה הם חייה התקינים- שוטפים – נורמליים, ולא נבוא להעניש אותה ביום השבת "ולקרקע" אותה הלא זה יפגע עמוקות בנפשה, ואז במר-רוחה ודכאונה ישוב מצבה להיות כחולה שאין בו סכנה,

ולעני"ד גם יכול להרחיק אותה מ"מצוות ה' וחוקי הנחמדים מזהב ומפז רב", ונמצא שכרנו יוצא בהפסדנו ח"ו.

ועוד סייעתא מצאתי לדבריי במושג "מתחשב" נוסף, ומקום כבודו בשולחן ערוך (אורח חיים סי' ש"ז) שהשווה את הדין "במקום צורך גדול" או "צריך הדבר הרבה" לדין "במקום מצוה", שבמקום מצוה, מותר לומר לגוי לבצע מלאכה מדרבנן עבור ישראל מדין שבות דשבות!

ועתה פתח פתוח מצאנו אי"ה להתיר לחניך עצמו להשתמש במחשב לצרכיו החיוניים לפי כל התנאים שהצבנו בראשית המאמר, ודינו כחולה שאין בו סכנה שיכול לעבור על איסורים דרבנן, אולם לעניין החזרת תשובה על ידי אדם אחר אשר יפעיל את מקשי המחשב להשיבו דבר לסיכום שיחת תרבות, לא מצאתי עוז להתיר מאחר ומדובר בדיוני תרבות והווי והדבר פחות חיוני ולרווחא בעלמא, שכאן די אם ישיבוהו בתנועות או להצמיד גוי לחניך שיפעיל את המחשב עבורו לסיכומי הדיונים.

ט. סיכום להלכה ולמעשה

הגם שמשפטי התורה הינם חסד ורחמים צדק ושלוש בעולם המתייחסים בעינא פקיא וברגישות יתר לחלש ולנדכא, לחולה ולמוגבל, יש לצלול בדחילו לעומקה של הלכה כדי לשים על כתפינו הצעירות עול כוחא דהיתרא ועתה אחרי הודיע אותנו אלוקים את כל זאת נוכל בעזהי"ת לסכם כדלהלן:

- א. החניך הנמצא לפנינו הינו פיקח ביותר ובעל כשרונות מיוחדים, לכן דינו לא כחרש המוגדר בחז"ל אלא כ"פיקח" לכל דבר ועניין בין להקל בין להחמיר.
  - ב. מצינו בפוסקי הדורות האחרונים שאיסור כתיבה באמצעות מחשב הינו מדרבנן מאחר והכתב אינו מתקיים.
  - ג. ניתן לומר שדרגת הנכות והסיעוד של החניך וחיוניות התקשורת לשמור על צוהר המשקיף על העולם כאחד העם, עושה אותו כגדר "חולה שאין בו סכנה שיכול לשדר על המחשב את צרכיו החיוניים.
  - ד. באשר למשיבים אותו דבר, הסתפקתי, אם לצורך שיחות תרבות והווי אנו יכולים להשיב על גבי צג המחשב, ונראה לעניות דעתי שיכולים לתמצת את הדברים בתנועות או להשיבו כדרכו במחשב על ידי גוי כדין "מקום צורך גדול" שהתירו בו שבות דשבות.
- וה' הטוב יצילנו משגיאות, ובארץ חמדתנו יראנו נפלאות.

י. דברי חזוק והערכה

מעצם השאלה, הצלחתי להפנים, מה גודל המשימות הניצבות לפנינו בכדי להביא הקלה ומזור למוגבלים, אבל על כולנה משתאה אני ומחריש באיזה עוז ותעצומות הנכם מתפקדים להפליא, ומגיעים למיצוי מקסימלי של תכונותיהם המדהימות תוך תקווה נחישות ואמונה למופת ולאות! ויקויים בכם: "וקוי ה' יחליפו כח..". וה' הרופא הרחמן והנאמן, ישלח דברו וירפאכם "והיתה לכם שמחת עולם".